

Panorama da fraseoloxía húngara¹

Géza Balázs²

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Nyugat-magyarországi Egyetem

Resumo: Síntese panorámica das diferentes áreas da fraseoloxía e paremioloxía húngara, dende a simple recolleita á cuantificación, organización e estudo do material, relación co folclore e coa onomasioloxía e coa transmisión didáctica; con indicación dos máis relevantes investigadores de cada área: Tolnai, Nagy, Voigt, Bárdosi, Wolosz, Smemerkéyi, Ujváry, Hadrovics, e Wöő entre outros.

Palabras clave: Fraseoloxía húngara. Paremioloxía húngara, Folclore, Onomasioloxía.

A panoramic synthesis of the different areas of the Hungarian phraseology and paroemiology, from the mere collection to the quantification, organization and study of the material, relation with the folklore and with the onomasiology and didactic transmission; with indication of the most relevant researchers in every area: Tolnai, Nagy, Voigt, Bárdosi, Wolosz, Smemerkéyi, Ujváry, Hadrovics, and Wöő among others.

Keywords: Hungarian phraseology. Hungarian paroemiology. Folklore, Onomasiology.

1. A fraseoloxía como un campo de investigación interdisciplinar

A fraseoloxía pode sinalar algunhas características antropolóxicas ou nacionais dun pobo; o mellor indicador disto poderían ser as palabras clave que se empregan nela. Na fraseoloxía húngara, os termos máis frecuentes son verbos de actividades básicas, as partes do corpo, os conceptos básicos que amosan o medio inmediato dos humanos e as denominadas palabras sen significado de función gramatical (baseado en Bárdosi 2003:621-948):

¹ Data de recepción 06/11/2009 Data de aceptación 03/05/2010. Este traballo reelabora un traballo anterior que viu a luz en inglés: "Hungarian Phraseology", en SZATHMÁRI, I. (red.) (2003-2005): *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica*, XXVI. Budapest, 21-44.

² Traducido por Antía Veres Gesto e Alba Sánchez Castro.

agora, alcanzar, andar, auga, avisar, bater, ben, bo, boca, cabalo, cabeza, caer, camiño, can, cara, casa, ceo, cerebro, chegar a, coller, conseguir, coñecer, corazón, cortar, cousa, crer, deixar, demo, deus, día, dicir, diñeiro, dous, erguerse, espírito, estómago, facer, falar, fermoso, fondo, golpear, gorxa, grande, guindar, home, insuficiente: non suficiente, ir, levar, lingua, lombo, mal, man, manter, moito, morte, mundo, nada, nariz, necesario, neno, nome, ollo, orella, outro, palabra, parecer, pel, pequeno, permanecer, perna, pescozo, poñer, rodear, sangue, sentar, suxeitar, sorte, tempo, terra, ti, todo, traer, un, ver, vida, vir, vivir.

Se se realizar unha análise máis profunda, poderíanse descubrir características étnicas coas palabras *viño, Deus, can* ou mesmo con *cabalo*, debido a que están incluídas en moitas unidades da fraseoloxía húngara.

Na última recompilación de locucións húngaras achégase un índice de conceptos (Bárdosi 2003:409-620), grazas ao que se poden atopar as unidades segundo o seu significado. Os grupos de nocións máis relevantes son:

ameaza, amor, animar, apreciar, aviso, axuda, bébedo, benestar, bondade, certeza, comer e beber, correr, derrubar, desagradable, descoñecido, despedida, dificultade, discurso, en van, enfermo, esaxeración, éxito, felicidade, fracaso, fachendoso, honesto, incredulidade, indiferenza, insatisfeito, intención, interese, interromper, inútil, ira, locomoción, maldición, malleira, malvado, matrimonio, medo, mentir, meteorolóxico, morte, negación, opinión, oposición, parar, parroquia, parvo, pensamento, perigo, pobre, posibilidade, promesa, tempo, trazos corporais, rexeitamento, roupa, sexualidade, sorpresa, traballo, tristeza, vello, xurisdición.

A fraseoloxía, como a linguaxe, a arte folclórica e a cultura, achega marcas da comunidade e mesmo hai refráns en desuso que poden resultar característicos. Na dialectoloxía húngara, publicouse un dicionario de refráns en desuso (Hegedús 1996) e outro de identidade fraseolóxica que contén unha recompilación persoal de refráns dun veciño de Gömör (Ujváry 1996) e del pódese concluír que os que non coñece este home, xa se poden considerar esquecidos.

Feron moitos os estudosos que tentaron definir a unidade fraseolóxica básica. Para isto, ademais dos aspectos gramaticais e semánticos, hai que ter en conta outras características formais, como que “unha unidade fraseolóxica contén como mínimo dúas palabras” (Szemerényi 1994:42), o que implica a polilexicalidade.

Algunhas unidades fraseolóxicas pódense modificar parcialmente por exemplo pódense conxugar, pero outras non. Así, o idiomatismo *a kancsó fenekére néz*, “mirar o fondo do vaso”, que quere dicir ‘embebedarse’, contén un verbo que se pode conxugar:

Tegnap a kancsó fenekére néztem, “Onte mirei para o fondo do vaso”.

Mikor néztél utoljára a kancsó fenekére?, “Cando foi a última vez que mirou para o fondo do vaso?”.

Pola contra, a maioría das estruturas de palabras fixadas con aparencia de oración, polo común refráns, non se poden modificar, senón que pasan a formar parte dun texto como unha cita ou como seccións invariables da oración. En moitas ocasións, refráns moi coñecidos acúrtanse e empréganse como un indicador da unidade completa, feito que non constitúe un fenómeno novo. Velaquí unha frase que adoita proferirse abreviada:

Kinek a pap, kinek a papné..., “O cura para ti, a súa muller para min...”.

Aínda non é a frase enteira, mesmo se con humor engaden: ... *kinek a paplány...*, “...e a súa filla para el”, o que significa que cadaquén ten un gusto diferente. Do mesmo xeito, existen algunhas formas que conteñen máis elementos da orixinal (*Ki szereti a papját, ki meg a kalapját*, “A algúns gústanlles os seus curas, a outros as súas festas” etc.).

Cómpre mencionar o fenómeno da desautomatización ou antiproverbio (Mieder, Tóthné Litovkina 1999), que se produce cando a unidade fraseolóxica establecida se usa de novo co seu significado orixinal e literal. Por unha banda, porque é humorístico e, pola outra, porque xa non se coñece, polo que se está formando un uso pedagóxico e apropiado da linguaxe. No sistema de educación antigo, era natural ensinar fraseoloxía. Como hoxe en día a lectura ocupa unha posición menos salientada, o coñecemento das unidades fraseolóxicas faise menos importante; ademais, a denominada *Lingüística posmoderna logocéntrica* quere causar impresión deformando e modificando frases fixadas. A desautomatización, a distorsión destas frases, pódese observar no folclore da cidade de Budapest dende comezos do século XX. Frigyes Karinthy, un destacado escritor húngaro, desenvolveu un xénero humorístico baseado nesta tendencia. A partir de *Evés közben jön meg az étvágy*, “Mentres comes, chega o apetito”, Karinthy crea *Evés közben jön meg a postás*, “Mentres comes, chega o carteiro”; a partir de *Ki korán kel, aranyat lel*, “O paxaro madrugador atrapa o verme”, crea *Ki korán kel, tróger*, “O paxaro madrugador vai traballar”. Esta cuestión está relacionada co ensino da fraseoloxía, debido a que forma parte do plan de estudos da gramática ou da práctica e estudo da tradución (T. Litovkina 2000).

Na fraseoloxía, de xeito especial nos refráns, pódense establecer agrupacións por rexión e forma. Na investigación sobre dialectoloxía, existen categorías diferenciadas para palabras totalmente rexionais, para as rexionais no significante e para as rexionais no significado. Se seguimos esta categorización, podemos dicir que hai expresións totalmente rexionais e outras rexionais no significante e no significado.

(1) Frasemas rexionais polo formato: *Jákob létrája/lajtorjája*, “a escaleira de Xacob”; *Sok lúd/liba disznót győz*, “Moitas ocas gañan contra os porcos”. Hai dúas palabras distintas para *escaleira* e *oca*, pero son semellantes na súa forma.

(2) Frasemas rexionais polo significado: *Orrával szép az ember*, “Os homes son fermosos co nariz posto”. Primeiro sentido: ‘non avergonzarse por ter un nariz grande’. Segundo sentido: ‘en verdade paga a pena vivir unha vida honesta’ (cortar o nariz adoitaba ser un castigo corporal).

(3) A desautomatización tamén é importante a medida que os significados orixinais empezan a esvaecerse. Unha unidade totalmente rexional: *Mögléptt, mint*

Dugonics, “marchou como fixo Dugonics”: a estatua de András Dugonics trasladouse de súpeto dende o lugar onde nun principio se atopaba ata outra praza, na cidade de Szeged, ao sur de Hungría. Só aqueles que saiban ao que se refire entenderán a expresión.

Grazas ao avanzado estudo dos nomes, leváronse a cabo investigacións relacionadas cos refráns húngaros. Wolosz (1994) estudou a colección de Ede Margalits (1896) e observou grupos de palabras como nomes propios (nomes de persoas, home, Deus, o demo) e nomes xeográficos (lugares míticos, castelo, montaña, terra, chaira, asentamento, rúa, auga). Tamén considerou tipos de nomes pouco frecuentes nos proverbios: nomes dos días (*día de san Miguel*), corpos celestes, rezos, libros, obxectos. Algúns dos nomes propios máis frecuentes nos refráns húngaros son *Viena, Buda, o Danubio, Deus, Xoán, Cristo*, o demo, o río *Tisza*.

2. As unidades da fraseoloxía húngara, os distintos tipos de frasemas

László Hadrovics (1995:25) afirma na súa fraseoloxía histórica: “A categorización das unidades fraseolóxicas húngaras faise case imposible debido precisamente á variedade desas mesmas unidades”. De todos os xeitos, podemos observar que os lingüistas falan sobre fraseoloxía nun senso máis limitado que os folcloristas.

A bibliografía lingüística aplica as seguintes categorías ó amplo abano de frasemas: 1) expresións empregadas comunmente, 2) idiomatismos e símiles de contido, 3) refráns e 4) adaxios.

A detallada agrupación de frasemas segundo o significante proposta por Gábor O. Nagy (1976:8-25) achega moita información, amais de ocuparse de características lingüísticas.

(1) Idiomatismos formados por combinación de palabras: a) idiomatismo simple: non ten ningunha oración subordinada nin tampouco repeticións da mesma cláusula para producir segmentos separados na frase (*adja a bankot*, “dálle ao banco” = ‘lúcete’; *kötélnek áll*, “apóiate na corda” = ‘accede a facer algo’), b) idiomatismo complexo: fórmase a partir de dous segmentos paralelos que, como nun símil, se conectan con “como”, “coma”, “ou... ou” (*vagy megszokik, vagy megszökik*, “Ou aclimatarse ou marchar para outro clima”; *Világos, mint a vakablak*, “Está tan claro como un día nubrado”).

(2) Idiomatismos que semellan oracións: a) coa función de interxección (*Nem oda Buda!*, “Ata Buda!”; *Hátrább az agarakkal!*, “Calma os teus galgos!”), b) respostas a preguntas (*Hogy vagy?*, “Que tal vai?” – *Mint szegény ember gazdag városban*, “– Como un rapaz pobre nunha cidade rica”; *Két lábon, mint a lúd*, “Sobre as dúas pernas, como as ocas”; *Mint a szösz, fonatlan ...*, “Como a la, sen tratar...”), c) respostas baleiras (*Hogy a rák a vetésre ne menjen!*, “Por que? Para que os cangrexos non invadan os campos”), d) idiomatismos con forma de cita na primeira persoa do singular (*Eszem, iszom, jól élek, senkivel sem cserélek*, “Podo comer, podo beber, divírtome, non me cambiaría por ninguén”).

László Hadrovics (1995), o creador da sintaxe funcional húngara, clasificou a fraseoloxía segundo categorías lingüísticas e funcionais, para o que tamén empregou expresións arcaicas. Velaquí a súa clasificación histórica:

(1) A fraseoloxía de combinacións de palabras: agrupacións de verbos transitivos (*kedvét keresi valakinek*, “tratar de comracer a alguén”), verbos con adverbios (*végbe megy/véghez megy*, “cruza”), colocacións múltiples (*függ valamiben/valamitől/valamiből*, “depende de”), unidades que perden o caso posesivo (*számán tart/számon tart*, “ter en conta/na súa conta”), idiomatismos creados a partir de colocacións (*jól/rosszul/póruul jár*, “ir ben, ir mal, ir fatal”), reducións de locucións verbais (*magadra vess*, “golpéate a ti” = ‘bótate a culpa só a ti’; *kutya baja*, “ten un problema de can” = ‘non ten problemas’), combinacións de adxectivo e nome (*utazó nagykövet*, “embaixador viaxante”; *szürke emincenciás*, “eminencia gris”), combinacións emparelladas (onomatopeas, etimoloxías figuradas: *életében és holtában*, “en vida e morte”; *erőnek erejével*, “co poder da forza”), a importancia dos efectos sonoros na fraseoloxía sintáctica (*Hol volt, hol nem volt...*, “Había unha vez, non había unha vez...” = a mesma frase que “Dunha vez era...”, pero coa repetición da mesma sección fixada en ambas as dúas partes).

(2) Oracións e cláusulas como frasesmas: oracións simples (*Éppen jó kedvemben találsz*, “Cóllesme de boas”), oracións complexas sen conexións expresas (*Csoda, hogy...*, “É un milagre que...”), auténticas oracións complexas (*Itt süüljedjek el, ha én tettem*, “Se a terra fose eu, afundiríaa nela”), oracións abreviadas (*Istenemre mondom* → *Istenemre*, “Xuro por Deus!” → “Por Deus!”).

(3) Discurso figurado. O discurso figurado sempre está conectado con obxectos reais, polo que o autor elaborou grupos segundo o seu tema, o mundo físico: o corpo enteiro e as súas partes; o medio inmediato das persoas; o ser humano e a relación coa natureza; o ser humano e as forzas e fenómenos naturais; actividades tradicionais e artesanais; o ser humano e a sociedade; o exército e os enfrontamentos; a lei, a xurisdición, as autoridades e os asuntos financeiros; entretemento; a fe.

(4) Paráfrases como, por exemplo, os eufemismos (*Gyereket csinál valakinek*, “Fíxolle un fillo”). Frases con xente, homes, mulleres, relixión, animais, obxectos, materiais, aparencia física, personalidade, accións, locomoción, procesos mentais e psicolóxicos, nacemento, morte.

(5) Refráns.

(6) Referencias literarias, connotacións e citas da Biblia, da Antigüidade, da Idade Media ou da Idade Moderna.

(7) Elementos traducidos ou tomados do grego, do latín, do alemán, do francés, do italiano, do inglés ou das linguas eslavas. As colocacións de palabras e a fraseoloxía das oracións constitúen o centro da fraseoloxía gramatical. Pódese falar das seguintes relacións ligadas á fraseoloxía: verbos transitivos (*beköti a fejét*, “átalle a cabeza” = ‘casa cunha rapaza’ –segundo a tradición, unha muller casada debía

anoar un pano na cabeza), combinación de verbo e adverbio (*szemére hány*, “servir nos ollos de alguén” = ‘rifar; dar as grazas’), abreviación de frases verbais (*kimúlik e világból*, “marcha desta vida” → “marcha” = ‘morre; que diante está pasando aquí’ → ‘que diante’), un nome e adxectivos (*vénasszonyok nyara*, “o verán das vellas” = ‘veranciño de san Martiño’), palabras emparelladas (*hegyen-völgyön*, “subir á montaña, baixar ao val”). En diversas unidades fraseolóxicas, non estamos seguros das colocacións en húngaro, sobre todo ao lermos os autores de antano, por exemplo: *bízik valakiben/valakihez*, “ter confianza en alguén”; *gondot visel valakire/valakiről*, “coidar de alguén”. Así e todo, non se poden considerar estas incertezas como un problema de precisión da linguaxe. As unidades fraseolóxicas separáronse das referencias temáticas orixinais; o seu sentido literario e as ideas abstractas non teñen fronteiras definidas e físicas como ten o mundo real. Algúns idiomatismos sufriron modificacións nas colocacións que cambiaron a súa estrutura gramatical, por exemplo: *vásik/fáj a foga valamire*, “ter unha moa dorida por algo” = ‘desexar moito algo’.

As aplicacións lingüísticas son aparentemente similares entre elas. As análises do folclore entenden a fraseoloxía como un campo de estudo máis amplo que a lingüística. Vilmos Tolnai (1941-1943) no seu traballo de síntese *A magyar folklór* (“O folclore dos húngaros”) recolle nunha lista unidades moi similares (tipos de idiomatismos): 1) símil de contido, 2) un idiomatismo de dúas partes e 3) refráns. Este último, debido ao seu contido, garda unha “estreita relación” coa que o famoso escritor categoriza coma 4) sentenza, ao que se lle adoita chamar adaxio. Esta unidade fraseolóxica ten as seguintes subcategorías: a) axioma, b) máxima, c) idea (aforismo, o xogo da mente, “o condimento da comunicación espiritual”). O refrán é moi semellante ás máximas, pero podería considerarse unha idea ou un chiste para facer dano.

O folclore húngaro agrupa accidentalmente os preceptos do granxeiro sobre datas importantes, crenzas e predicións meteorolóxicas coma se fosen proverbios. O capítulo titulado “The Relatives of Proverbs” é especialmente interesante porque recolle, á parte de importantes datas e adaxios, fenómenos próximos entre si, ou que poden ou deberían estar separados dos idiomatismos na forma: 5) adverbios fixados e as súas colocacións, 6) a figura do discurso, 7) tópicos, 8) maldicións e xuramentos e 9) contos cunha ensinanza moral.

O máis amplo e posiblemente máis moderno listado fraseolóxico podémolo atopar na publicación das notas universitarias de Vilmos Voigt, *A magyar folklór* (“O folclore húngaro”), no capítulo que trata os xéneros épicos breves en prosa. Voigt introduce, dentro de tres grupos maiores de xéneros, subcategorías que non están recoñecidas: 1) os precursores dos proverbios (figura do discurso, expresións metafóricas, sinónimos, símiles de contido, palabras compostas e tópicos); 2) os proverbios reais: a) idiomatismos verdadeiros (precepto, burla), b) proverbios (máxima, sentenza), c) expresións convencionais (frases proverbiais) e d) adaxios; 3) os grupos dos proverbios épicos: a) wellerismos (idiomatismos con forma de citas: *Azt mondta az öreg Kis, ne csak együnk, igyunk is*, “Dixo Xoaniño que comer e beber axuda a vivir”), b) comparacións con forma de idiomatismo e c) formas temporais. Só como unha lista de unidades fraseolóxicas que son difíciles de dicir á parte dos proverbios: lemas que

semellan adaxios, ditos rimados (*dance word*), anuncios, formas estereotipadas de saúdo (“benvido” ou “bos días”), xuramentos, avisos etc.

Pódese atopar a mesma amplitude analítica na colección de idiomatismos máis moderna, completa e nova de Vilmos Bárdosi e o seu equipo (2003), onde dan o seguinte listado de combinacións de palabras:

- 1) número infinito de combinacións de palabras absolutamente aleatorias.
- 2) frases fixadas en estrutura e significado que só se poden analizar en sentido global. Teñen fortes valores metafóricos e tradición na lingua, son amplamente coñecidos e tamén presentan combinacións establecidas. Estes tipos teñen as seguintes denominacións tradicionais:
 - a) idiomatismos (*felkapja a vizet*, “salpicar auga” = ‘enfadarse’)
 - b) símiles de contido (*szegény, mint a templom egere*, “tan pobre coma un rato de igrexa”)
 - c) as chamadas do tipo “dise cando”, frases pragmáticas usadas segundo a situación, de fala convencional e que están conectadas a situacións de discurso particulares (*Szépre száll a füst*, “O fume móvese cara á xente fermosa” = ‘dise cando alguén fuma e o fume se dirixe cara a alguén’)
 - d) as chamadas pezas do discurso: son pezas populares que teñen as seguintes posibles subcategorías:
 - i) saudar, dicir “ola” (*Palinkás jó reggelt kívánok!*, “Bos días! Levantemos as nosas copas”)
 - ii) xuramentos e maldicións (*Az anyja keservét!*, “A pena da súa nai!”)
 - iii) lemas políticos (“*Munkát! Kenyeret!*”, “Traballo! Pan!”)
 - iv) epitafios (*Munkát! Kenyeret!*, “Descanse en paz”)
 - v) graffiti (*Hülye, aki elolvassa*, “Parvo quen o lea”)
 - e) adaxios, con observacións, e citas (*Nyelvében él a nemzet*, “A nación vive na súa lingua”)
 - f) proverbios como sentenzas, ditos comúns que se usan para expresar verdades xerais, comentarios agudos sobre a vida (*Ki korán kel, aranyat lel*, “O paxaro madrugador colle o verme”)
- 3) Entre as dúas primeiras categorías hai unha colección de frases mesturadas con diferentes niveis de unidade, colocacións que traspasan os seus límites (*vereséget szenved = megverik*, “sufrir unha derrota = perder”).

Nos estudos sobre folclore húngaro, a escola que busca as individualidades é precisamente unha de Budapest que segue os pasos de Ortutay e que investigou os grandes personaxes do folclore, coma tal os contacontos. Un estudoso do folclore popular, Zoltán Ujváry (1996), aplicou o seu método fraseolóxico cando recompilou e publicou os 1200 proverbios dunha única persoa, János Lőkös.

O traballo de investigación *Nomes propios nos proverbios húngaros* (Robert Wolosz 1994) está na fronteira entre a lingüística e o folclore e tenta investigar todos os tipos de nomes das coleccións de proverbios húngaros. Neles, ao lado dos nomes propios

(Deus, demo ou criaturas mitolóxicas), aparecen nomes de animais, topónimos e outros nomes.

Polo tanto, na fraseoloxía húngara pódese aplicar simultaneamente tanto o enfoque máis limitado, o lingüístico, coma o máis amplo, o folclórico, que inclúe os xéneros discursivos.

3. Os refráns

Os refráns son “expresións curtas e puntuais de normas morais e regras de vida, reunidas pola humanidade durante centos ou miles anos, e que polo tanto son un verdadeiro reflexo do pensamento do pobo”. De acordo co punto de vista dun estudoso do folclore húngaro, os proverbios húngaros refírense a aproximadamente 300 fenómenos e materias. En xeral, as materias son: a) as que teñen que ver co ser humano e a súa vida (*Lassan járj, tovább érsz*, “Camiña paseniño para chegar máis lonxe”), b) preceptos da vida do campo (*Márciusi por/Májusi eső aranyat ér*, “O sol en marzo/A chuva de maio vale ouro”), c) ditos habituais relacionados co tempo meteorolóxico (*Fekete karácsony – fehér húsvét*, “Nadal negro, Pascua branca”), d) normas de saúde, especialmente na comida e na roupa (*Kutyaharapást a szőrivel gyógyítják*, “A mellor menciña para a trabadura dun can é aplicar o pelo do can”) e (e) expresións convencionais (*Ami késik, nem múlik*, “O que non pasou aínda pode facerse realidade”).

4. Pezas do discurso na fronteira entre o folclore e a lingüística

A fraseoloxía moderna dificilmente se podería desenvolver sen analizar as unidades lingüísticas do folclore establecidas. Como aínda non todas están documentadas e as descrições precisas son escasas, non podemos tratar de facer unha introdución meticolosa. Aquí achéganse algúns tipos de pezas do discurso como exemplo:

4.1. Saúdos, para dirixirse a alguén. A súa estrutura establecida demóstrase abondo polo feito de non se poderen cambiar sen dificultar a comunicación. Neste grupo encóntanse frases convencionais ou menos formais que substitúen os saúdos, coma tal: *Adjon Isten, jó estét, komám*, “Se cadra Deus che dá unha boa tarde!”;

4.2. Maldicións, xuramentos e fórmulas condenatorias son unha parte da lingua bastante sólida e fixada. Pode parecer paradoxal pero é verdade que ata o anoxo ou a paixón inmediatos atopan a forma de se expresaren nunha fórmula prefixada. Por exemplo: *A fene ette volna meg ezt a kést, de életlen!*, “Condenado coitelo, está desaguzado” ;

4.3. Nas supersticións da aldea, crese que os conxuros non se poden modificar porque perderían o seu poder. Estas frases establecidas considéranse amuletos escritos. Cando se vai visitar un neno que acaba de nacer dise: *Csúnya, ronda vagy, meg ne verjelek a szememmel!*, “Es feo, es desagradable, non debería mirar para ti”;

4.4. As adiviñas son refráns curtos que se usan como citas nas conversacións: *Ha bemegy, kiáll, ha kimegy, beáll, ha lemegy, feláll, ha felmegy, leáll. Mi az?* (A

macska farka), “Se entra, queda fóra; se sae, queda dentro; se baixa, mira cara arriba e se sobe, mira cara abaixo. Que é ? (o rabo dun gato)”;

4.5. Os lemas, os textos escritos nas paredes, os graffiti, as insignias etc. non son só pezas pequenas do discurso, grupos fraseolóxicos, senón que tamén son medios de comunicación masiva. Case todos os xéneros discursivos pódense difundir con eles.

5. Préstamos que se traducen ou que se adoptan coa súa forma orixinal

No discurso cotián usamos frecuentemente frases na forma orixinal da lingua da que proveñen. Estas formas poderían funcionar como segredos ou ser unha manifestación de pertenza a un círculo pechado de xente ou intentar amosar o coñecemento que alguén ten de algo.

A educación en latín require o coñecemento das citas latinas de memoria, polo tanto, non chaman a atención cando se insiren en textos húngaros. Exemplos: *eo ipso* (‘por si mesmo, por iso mesmo’); *nota bene* (‘nota ben’, ‘fixate ben’); *ab ovo* (‘orixinalmente, dende o comezo’); *sapienti sat* (‘para quen entende xa chega’); *sub rosa* (‘en segredo’).

O outro grupo importante de idiomatismos son os procedentes do alemán. Exemplos: *nicht vor dem Kind* (‘non diante do neno’), *sag’ schon* (‘por favor dío’), *unter uns gesagt* (‘entre ti e eu’).

Recentemente, a fraseoloxía inglesa comezou a expandirse. Exemplos: *time is money*, (‘o tempo é diñeiro’), *the right man in the right place*, (‘o home axeitado no momento oportuno’) ou *gentleman’s agreement*, (‘acordo de cabaleiros’).

6. Idiomatismos na actualidade

Sábese relativamente pouco sobre por que, como e en que situacións se usan as unidades fraseolóxicas. Ágnes Szemerényi (1994) presenta, no seu artigo, os idiomatismos húngaros tanto no seu uso primario na comunicación diaria coma no seu uso secundario. En ambos os dous, o tipo e o estilo do texto ten importancia. No uso primario a comunidade e o rexistro son os que máis inflúen. Sobreviviron uns poucos exemplos de como naceron os ditos máis habituais (*Mit mondott a kabai asszony? - Igyunk egyet komámasszony!*, “Que dicía a muller de Kaba? –Bebamos e gocemos do día!”; este é un dos escasos exemplos de wellerismo ou de idiomatismo con forma de cita). Os refráns adoitaban ter un valor xudicial e aínda o fan en certas situacións, polo tanto, aínda está en uso a expresión “refrán xudicial”.

Os folcloristas destacaron que os lugares máis comúns onde se aprenden son a casa e a escola. Nas lecturas da escola inclúense refráns para incrementar o pensamento abstracto. Nun traballo de investigación nunha escola primaria de Budapest en 1988, os estudantes só sabían o 32% dos proverbios dos seus libros (Szemerényi 1994:108). En vez de aprenderen os refráns tradicionais, os nenos de ámbito urbano aprendían mellor os idiomatismos, símiles de contido e os novos refráns. Hai gran cantidade de unidades que comezan cunha expresión que significa: *Kevés vagy...*, “Non es suficiente...” /

“Esqueces algo”..., para expresar desprezo; *Kevés vagy, mint erdőtüznél a vízpisztoly*, “Non es abondo, coma unha pistola de auga nun incendio”. Outro tipo de expresión úsase para advertir a outros usando referencias a situacións imposibles: *Nehogy már a befőtt rakja el a gymamát*, “Oxalá a marmelada non protexa a avoa”.

Os resultados amosan que o número de refráns que se usan aumentan coa idade, con todo obsérvase que os idiomatismos e os símiles de contido son característicos dun discurso máis sofisticado. Ademais como usar un discurso requintado non é tan importante, o número de proverbios tamén diminúe, aínda que as persoas os usen doutra maneira. Como os estudosos do folclore sinalan, hai persoas que usan moitos idiomatismos do seu “saco dos ditos comúns”, pero outras usan moi poucos. Por aquí volvemos á individualidade.

En conexión co uso secundario, cómpre mencionar as aplicacións literarias, xornalísticas, publicitarias, as das artes aplicadas e mesmo as psicolóxicas. A literatura dos conflitos relixiosos no século XVII e despois o estilo folclórico nos séculos XIX e XX incrementaron o uso de refráns na literatura húngara. Na literatura húngara actual úsase a desautomatización para chamar a atención, pero tamén hai unha cantidade considerable de datos sobre o uso dos idiomatismos tradicionais (Forgács 2003).

Na actualidade a prensa e a publicidade usan a deasautomatización que permite crear un efecto humorístico. En psicoloxía, utilízanse probas que analizan as funcións mentais por medio da comprensión de refráns.

7. O número de frasemas húngaros

Naturalmente non temos tan sequera cifras aproximadas de cantos frasemas húngaros hai. Repárese no seguinte:

a) Compilacións rexionais:

István Jósa: *Okos, mint a kecskeméti szélmalom: 1000 kecskeméti és Kecskemét környéki közmondás és szólás (Clever as the Windmill of Kecskemét, 1000 idioms from Kecskemét and its area)* (Kecskemét 2001) – 1000; László Bura: *Szatmáriszólások és közmondások (Idioms and Proverbs from Szatmár)* (Budapest 1987) – 2312; Antalné Enyedi: *Őcsödi szólások és közmondások (Idioms and Proverbs from Őcsöd)* (Budapest 1992) – 2967; Árpád Kálnási: *Proverbs from Debrecen's citizens* (Debrecen 2008) – 10.000; Gabriella Vőő: *Hungarian Proverbs from Transsylvanien* (Székelyudvarhely 1999 / Budapest 2007) – 38.000.

b) Coleccións nacionais húngaras:

Ede Margalits: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások (Hungarian Proverbs and Proverb-like Sayings)* (1896) – arredor de 2500; Gábor, O. Nagy: *Magyar szólások és közmondások (Hungarian idioms and proverbs: archaic and regional idioms)* (1976) – arredor de 2000; Vilmos Bárdosi (ed.): *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára (Hungarian Idiom Collection: today's idioms)* (2003) – 13.000; Tamás Forgács: *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai*

példákkal szemléltetve (The Dictionary of Hungarian Idioms and Proverbs: the language of the press) (2003) – 8000.

Por último cómpre mencionar que no *New Hungarian Regional Dictionary* (1.-5.) hai case medio millón de palabras rexionais, das cales a maior parte teñen conexión cos refráns. Non nos afastamos moito da realidade se pensamos que o corpus de refráns húngaros ten uns cantos centos de miles de unidades.

8. A historia dos ditos

As frases *kígyót-békat kiált valakire*, “berrarlle a alguén sapos e serpes” e *lóvá tesz*, “converter a alguén nun cabalo” lembran os tempos de cando o pobo cría nas bruxas; *Kosarat kap*, “conseguir unha cesta” e *kitették a szűrét*, “sacar o abrigo” (librarse de alguén) proveñen da maneira tradicional do cortexo; *Benne van a csávában*, “alguén está nun cogombro torrado” e *a maga malmára hajtja a vizet*, “dirixe a auga para o seu muíño” están conectados a profesións antigas; *Hátra van még a feketeleves*, “a sopa negra está chegando” e *Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé*, “o líquido amarelo manaba de Hencida a Boncida” teñen versións de como se lles chamaba antigamente ao café e á sopa. A investigación sobre as orixes dos idiomatismos é unha tarefa etimolóxica moi popular. Ademais de Hadrovics (1995), outras figuras destacadas neste campo de estudo foron Gábor O. Nagy (1979) e Béla Bernáth (1986), que vían unha referencia sexual en cada idiomatismo.

9. Referencias bibliográficas

- BALÁZS, Géza (1997): *The Story of Hungarian. A Guide to the Language*. Budapest: Corvina.
- BÁRDOSI, Vilmos; BALÁZS, Géza; BALOGH, Péter; HESSKY, Regina; KISS, Gábor (eds.) (2003): *Magyar szólástár (Recompilación de idiomatismos húngaros)*. Budapest: Tinta.
- BÁRDOSI, Vilmos; KISS, Gábor (2005): *Közmondások (Refráns)*. Budapest: Tinta. (2005): *Szólások (Idiomatismos)*. Budapest: Tinta.
- BERNÁTH, Béla (1986): *A szerelem titkos nyelvén. Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata (Na lingua secreta do amor. Análise de idiomatismos eróticos e outros textos populares)*. Budapest: Gondolat.
- FORGÁCS, Tamás (2003): *Magyar szólások és közmondások szótára (Diccionario de idiomatismos e refráns húngaros)*. Budapest: Tinta.
- HADROVICS, László (1995): *Magyar frazeológia (Fraseoloxía húngara)*. Budapest: Akadémiai.
- HEGEDŰS, Attila (1996): *Kisnémedi tájszótár. Hiányszótár (Diccionario rexional de Kisnémedi. Diccionario de frases en desuso)*. Budapest: ELTE.
- KÁLNÁSI, Árpád (2008): *Proverbs from Debrecen's citizens*. Debrecen: TTK.
- MIEDER, Wolfgang; TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna (1999): *Twisted Wisdom. Modern Anti-Proverbs*. Burlington, Vermont: The University of Vermont.
- O. NAGY, Gábor (1976): *Magyar szólások és közmondások (Idiomatismos e refráns húngaros)*. Budapest: Gondolat.

- (1979): *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete (De onde vén? As orixes dos ditos habituais de Hungría)*. Budapest: Gondolat.
- PACZOLAY, Gyula (1987): *A Comparative Dictionary of Hungarian–Estonian–German–English–Finnish and Latin Proverbs. With an appendix in Cheremis and Zyrian*. Veszprém: VEAB.
- SZEMERKÉNYI, Ágnes (1994): “Közmondás nem hazug szólás”. *A proverbiumok használatának lehetőségei (“Os refráns non menten”. Os posibles usos dos refráns)*. Budapest: Akadémiai.
- (2009) *Szólások és közmondások (Idiomatismos e refráns)*. Budapest: Osiris.
- TOLNAI, Vilmos (1941-1943): “Szólások.”, en Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjában: *A magyarság néprajza*. (“Idiomatismos”, en Academia Húngara de Grupo de Investigación en Ciencias Etnográficas: *The Folklore of the Hungarians*. III. Hungarian Royal). Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 350-384.
- TÓTHNÉ LITOVKINA, Anna (2000): *A Proverb A Day Keeps Boredom Away*. Pécs-Szekszárd: IPF-Könyvek.
- UJVÁRY, Zoltán (1996): *Egy földműves szólásai és közmondásai (Idiomatismos e refráns dun granxeiro)*. Debrecen. *Gömör néprajza, XLVIII (The Folklore of Gömör, XLVIII)*.
- VOIGT, Vilmos (1979): “Kisepikai prózaműfajok”, en ORTUTAY, Gyula (szerk.): *A magyar folklór. Egyetemi tankönyv (“Xéneros épicos breves”, en ORTUTAY, Gyula (ed.): *O folclore húngaro. Notas universitarias*.)*. Budapest: Tankönyvkiadó, 283-323.
- VÖÖ, Gabriella (1999): *Erdélyi magyar szólások (Refráns da Transilvania húngara)*. Székelyudvarhely: Erdélyi Gondolat / (2007)² Budapest: Akadémiai Kiadó.
- WOLOSZ, Robert (1994): *Tulajdonnevek a magyar közmondásokban (Os nomes propios nos refráns húngaros)*. Budapest: ELTE.